

Віталіна Юрченко

ЕВОЛЮЦІЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано історіографічні джерела, що містять інформацію про історію становлення та розвитку діловодства в Україні як важливого процесу документостворення та організації роботи з документами.

Ключові слова: історія діловодства, періодизація, документальне забезпечення управління.

Дослідження історіографії становлення і розвитку діловодства як важливого чинника документального забезпечення управлінської діяльності належить до актуальних проблем сучасної документознавчої галузі. Незважаючи на наявність різних такого характеру праць, все ж і нині є необхідність теоретичного узагальнення знань про основні етапи історії становлення і розвитку організації роботи з документами як цілісної системи. Визначення етапів розвитку документального забезпечення процесів управління потребує чіткого аналізу стану наукової розробки проблеми та її основних засад.

Перед дослідником історіографії питання еволюції вітчизняного діловодства постає необхідність визначення принципу здійснення історіографічного огляду наявних розвідок. Історіографічний аналіз наукових праць з історії діловодства в Україні необхідно подавати під кутом її висвітлення у літературі за хронологічним принципом. Праці дослідників у розумінні їх як історичного джерела подаємо відповідно до історичних періодів, які вони охоплюють, що дасть можливість простежити поступальність еволюції документального забезпечення процесів управління. Це допоможе встановити ступінь вивчення того чи іншого періоду розвитку вітчизняного діловодства і визначити ті періоди, які потребують детальніших досліджень.

Дослідники історії становлення системи діловодства в Україні вже подали свою періодизацію зародження, становлення і розвитку діловодства: це – К. Мітяєв, О. Загорецька, Ю. Палеха та ін.

К. Мітяєв у одній із своїх праць, досліджуючи дореволюційний період історії вітчизняного діловодства, виділив етапи розвитку діловодства з точки зору відображення еволюції формування та становлення держави. Системний підхід його до цього питання дав можливість простежити організацію діловодства на різних етапах формування державних владних структур. Точкою відліку у періодизації автора формування системи діловодства є період Київської Русі. Дослідник виокремив такі періоди: IX–XV ст. – діловодство

доби від Київської Русі до утворення централізованої Російської держави; XV–XVII ст. – діловодство Російської централізованої держави; XVIII ст. – діловодство Російської імперії; перша половина XIX ст. – діловодство часу формування капіталістичних відносин; друга половина XIX – початок XX ст. – діловодство доби розвитку промислового капіталізму Російської імперії. Цінним у дослідженнях К. Мітяєва є те, що в них при висвітленні умов життя суспільства певного часу, подано нормативну базу ведення діловодства, охарактеризовано особливості його організації, документостворення, облік документів та їхню систематизацію. К. Мітяєв у своїх дослідженнях ґрунтовно описав усі складові організації ведення діловодства¹.

Історію виникнення діловодства в Україні досліджувала Г. М. Красніцька. У своїй праці вона висвітлила етапи розвитку діловодства від його зародження у Київській Русі до проблем сучасного діловодства в Україні. Дослідниця разом з іншими науковцями розглянула зародження діловодних процесів саме з давньоруського періоду².

Питанню історії документування присвячено працю Ю. Палехи і Н. Леміш, у якій описано та проаналізовано первісні форми фіксації інформації ще на етапі їх зародження. Цінною частиною цього дослідження є відображення світового досвіду організації створення документів у Стародавньому Єгипті, Греції, Римі. Пропонуючи свою періодизацію еволюції діловодства, дослідники орієнтуються на основні періоди історії України. Таким чином, вітчизняну історію діловодства у праці подано з часів Київської Русі: X–XIV ст. – період, який поділяється на етапи розвитку діловодства в Давньоруській державі доби литовської експансії, часів панування Речі Посполитої; XV–XIX ст. – період, у якому автори значну увагу присвятили організації діловодства в адміністративних структурах козацької доби, розкриттю особливостей оформлення документів у Російських імперських установах

українських територій та в духовних консисторіях; ХХ–ХХІ ст. – розкрито ведення діловодства в апараті українських урядів часів визвольних змагань, особливості становлення діловодства в радянську епоху, документальне забезпечення управління в установах незалежної України³.

Дослідження питання періодизації еволюції документального забезпечення процесів управління в Україні є важливим для сучасної документознавчої галузі у розумінні її як напряму історичної науки.

У ХІV ст. вітчизняне діловодство як окрема галузь знань про документ ще не було сформоване. Дослідження діловодних процесів у період литовсько-польського панування на українських землях потрібно проводити у розрізі розкриття історичних подій та устрою державної влади у ті часи. Останнім часом спостерігається тенденція зростання уваги науковців до вивчення давньої історії діловодства в Україні. Не є винятком й період історії діловодства у ХІ–ХVІІ ст. Джерелом інформації про організацію документування у литовсько-польській державі, характерні види документів, особливості їх архівного зберігання є в першу чергу праці історичного характеру, хроніки, різні описи, законодавчі, нормативно-правові документи тощо. Окремий блок джерел становлять давньоруські літописи. Прикладом цього є різного характеру документи, внесені до літописного зведення першої чверті ХV ст. (Іпатіївського літопису), в яких викладалися різноманітні привілеї і пожалування, вказувалися законні права на отримання спадку, походження міщан тощо. Ці найбільш поширені документи можна віднести до категорії офіційних публічно-правових документів ХV ст.⁴

Важливим джерелом для вивчення організації документування діяльності центральних органів управління та судочинства у канцеляріях – важливих адміністративних установах Великого князівства Литовського – є Литовський літопис. Останній містить інформацію про походження книг, у яких робилися записи про основний зміст вихідної документації. Назви цих реєстраційних книг походять від терміну латинського походження – «метрика» (вживаними також є синоніми цього слова – «реєстри», «реєстри»). Існування цієї форми організації роботи з документами було важливим для подальшого розвитку діловодної документації, оскільки саме метричні книги стали основою для появи актових книг⁵.

У другій половині ХІХ ст. зростає інтерес науковців до вивчення історії та опису актових до-

кументації, розширюється джерельна база, що дало можливість вивчати книги і акти Литовської метрики. Суттєвий внесок у дослідження наукової теми зробили С. Пташицький, О. Левицький, О. Лазаревський. Зокрема, детальний опис документів литовської державної канцелярії з кінця ХV до 1794 р. зробив С. Пташицький: розділив зібрання актів на групи документів приватно-правового і публічного характеру, і в кожній з них дав детальний інвентарний опис книг і актів, що складають метрику. В описі книг заслуговують на увагу вказані дослідником графи, які ілюструють принцип рубрикації у діловодстві. Вони включають загальний зміст перерахованих усіх книг метрики, за які роки знаходяться акти у кожній книзі і загальну кількість аркушів. Вивчаючи склад литовської метрики, метричні справи автор поділив на такі розділи: книги записів, судові справи, справи публічні, переписи, виписки, справи за печаткою, книги «непременного совета» і справи «новейшого производства», інвентарі (книги реєстрів), нові книги, давні акти, родоводи, карти, плани. Додаткове подання ним короткого змісту до актів, які зберігаються окремо, відкриває можливість дослідникам, проглянувши його, зробити додаткову класифікацію актів та актових книг. Не можна не оцінити важливість у його праці використаних оригінальних русько-польських термінів (наприклад «грод», «глейт», «баниція»), вживання скорочень перших слів назв метричних книг (наприклад: «Зап.» – книги записів, «Суд.» – книги судових справ та ін.), які дають широке поле для дослідників лінгвістичної складової практичного діловодства. Окрім цього, у вказаному творі описано організацію роботи з документами у королівській (великокнязівській) канцелярії, подано склад її працівників (писарі, дяки та ін.), структуру, керівні органи, які представляли канцлер і віце-канцлер⁶. Акти Литовської метрики також зібрав Ф. Леонтович⁷.

Поширення практики запису актів до книг спричинило появу так званого актового діловодства. Для вдосконалення його ведення було запроваджено системи судів, які мали певну спеціалізацію залежно від сфери звернень населення. Згідно з Литовськими статутами (1529 р., 1566 р., 1588 р.), що були «кодексами феодального права» Литовської держави ХVІ ст., передбачалося ведення актового діловодства за системою різних судів на місцях⁸.

У праці О. Левицького «Нарис внутрішньої історії Малоросії у другій половині ХVІІ століття» подано характеристику функціонального призначення актових книг, які на думку автора з'явилися

на території Західної України у другій половині XIV ст.⁹ Як професійний архівіст і археограф, дослідник звернув увагу на систему судоустрою в Гетьманщині. Зокрема, він чи не вперше класифікував міські актові книги Лівобережжя, що може стати зразком для проведення порівняльної характеристики класифікації актів з іншими регіонами України і створення загальної класифікаційної схеми¹⁰. До історії магістратських судів на Лівобережній Україні зверталися також О. Лазаревський та Д. Міллер¹¹.

Наукова проблема зародження та розвитку актового діловодства вивчалася також в останні десятиріччя XX ст. Тоді Н. П. Ковальський сформував документальну археографічну джерельну базу з історії України XVI – першої половини XVII ст., зокрема історії Острожчини. У працях джерелознавчого характеру вчений вказав на документи з історії Острога і охарактеризував їх. У них подано публікації інвентарів 1571 р. (з частковим переказом тексту цього документа) та 1622 р., також фрагмент інвентаря 1654 р. (книги реєстрів), приклад магдебурзького привілею Острогу, юрамент (присяга) про сплату подимного податку з Острога у 1635 р., акти Острозького фарного костелу¹².

Про діловодство литовсько-польського періоду містять інформацію архівні джерела польського походження. Ю. Мицик, описуючи події на українських землях у другій половині XVII ст., подав приклад грамоти князя литовського Олександра з рекомендаціями киянам щодо колективних господарських питань, обсягу митного податку тощо. Цей документ був одним з видів розпорядчої документації, яка велася у великокнязівській канцелярії¹³.

Із здобуттям Україною незалежності історичне документознавство стає окремим напрямом дослідження у документознавчій галузі, який розвивають Н. Леміш, Ю. Палеха, В. Бездрабко та ін. Особливо слід відзначити дослідження О. Купчинського, який проаналізував документальну спадщину Галицько-Волинського князівства (XIII – першої половини XIV ст.). По-перше, вчений подав трактування поняття «акт» як «писемному запису, що вказує на приватну або урядову (державну) чинність загальносуспільного значення, який створений за відповідною формою, стосовно своєї епохи і місця видачі, засвідчений та стверджує чи встановлює певний правовий стан або служить також для виконання тих чи інших чинів чи уповноважень»¹⁴. Він також оприлюднив приклади грамот (оригінальних документів князівства), які становлять гру-

пу розпорядчих документів: дарчі, купчі та інші грамоти, і актові матеріали загалом. На цьому характеристику різновидів документів дослідник не закінчив, окрему групу документів особистого (приватного) характеру, на його думку, становлять правові документи, пов'язані із справами спадковості (заповіти), купівлі-продажу та ін. Окрім документів внутрішнього значення для князівства, автор описав і подав оригінали офіційних листів, написаних латинською мовою, яка вважалася основною у офіційному діловодстві при зовнішніх контактах із Західною Європою. Цінним у науковому доробку О. Купчинського є його оцінка документів епохи актового діловодства щодо організації тексту і його функціональності, висновки про появу у XIV ст. певним чином сталої структури документа (мова йде про появу перших формулярів документів), власних особливостей формування тексту документа, що не обходилося без впливу документальної традиції західних країн¹⁵.

Нині до наукових інтересів дослідників належить вивчення актові документації з точки зору її мовних особливостей. Прикладом може слугувати праця Н. Яковенко, у якій звернуто увагу на мовні аспекти ведення актового діловодства: документи у Галичині писалися латинською і польською мовами, на Правобережжі – українською, на Лівобережжі – «руською». Враховуючи факт перебування українських земель під владою різних держав, такий стан речей є зрозумілим і свідчить про те, що актові книги велися різними мовами¹⁶.

Історіографічний аналіз проблеми дослідження актового діловодства і вітчизняної історії діловодства загалом дає можливість скласти певне уявлення про тенденції розвитку діловодних процесів у XIV–XVII ст.: незважаючи на наявність окремих праць історичного та державотворчого характеру з даної проблеми, вона потребує подальшого вивчення.

Грунтовне і детальне дослідження ділової документації, що створювалася у центральних органах управління та судочинства на території Гетьманщини у кінці XVII–XVIII ст., здійснила Л. Дубровіна. На сторінках збірника, підготовленого з її участю, подано ілюстративні зразки текстів офіційної службової документації з питань державного і суспільного життя, які підготовлені в канцеляріях Гетьманщини. Цінними у цій праці є дослідження мовностилістичних особливостей складання актові документації, а також здійснена класифікація актів за жанрово-тематичним принципом¹⁷.

Важливу інформацію про початок законодавчого регулювання системи організації управління і діловодства містить стаття Є. Ємишевої. Остання вивчила важливий нормативний документ періоду колегіального діловодства «Генеральному регламенту», виданий у 1720 році. Дослідниця проаналізувала основні вимоги до складання службових документів, процес уніфікації офіційних бланків документів, розробку і впровадження формулярів та організацію їхнього збереження¹⁸.

Процес реформування діловодства розпочався на початку XIX ст., що стало підґрунтям для його подальшого розвитку. Про це йдеться у публікації та навчальному виданні М. Люшенка з історії діловодства в Російській імперії. Тут охарактеризовано періоди діяльності державного апарату та прийняття рішень на урядовому рівні з питань документування та обробки документів¹⁹.

М. Молчанов у монографії «Дипломатія Петра I» звернув увагу на деякі елементи документообігу у тогочасній управлінській системі. Цінною у ній є його характеристика системи реєстрації документів, а саме – опис порядку запровадження реєстраційних журналів. Згідно з його дослідженням на той час діючою була система довідкового апарату, яка передбачала ведення окремих журналів для реєстрації вхідних і вихідних документів. Дослідник відобразив також правила групування справ в архівах, за якими комплектація документів здійснювалася за змістовним та географічним принципом²⁰.

Історичний аналіз еволюції діловодства здійснено у монографії В. Шандри, в якій розкрито діяльність канцелярій Київського та Малоросійського генерал-губернаторств – органів управління на території України у XIX ст.²¹

Особливу увагу управлінській документації XIX ст. приділив Б. Литвак. Найвідомішим і найґрунтовнішим його дослідженням є праця «Очерки источниковедения массовой документации XIX – начала XX в.». Дослідник звернув свою увагу на управлінську інфраструктуру як чинник впливу на створення документів. Це дає можливість глибше зрозуміти традиції розвитку процесу створення управлінських документів. Учений зосередився не лише на нормативних актах, які регулюють організацію роботи з документами, а й на історії діяльності установ, які впроваджують на практиці положення та вимоги, прописані в цих актах²².

Н. Леміш у дисертаційному дослідженні вперше проаналізувала організацію ведення діловодства в губернських адміністративних уста-

новах першої половини XIX ст. на прикладі Чернігівської губернії як складової адміністративно-територіальної одиниці Малоросійського генерал-губернаторства. Автор визначила функції адміністративних установ, характерні лише для цього регіону. У своїй діяльності вони керувалися нормативно-правовими актами загальноімперського значення і настановами, розробленими для практичної роботи на території Чернігівської губернії. Останнє свідчить про те, що організація документообігу у тому чи іншому регіоні України у першій половині XIX ст. відбувалася шляхом розробки місцевих нормативних документів на основі документів вищих органів влади²³.

Ретельний аналіз історії діловодства у XIX ст. провела у статтях В. Бездрабко. Формування діловодства за часів перебування українських земель у складі Російської імперії дослідниця розглядає з точки зору трансформації ведення діловодства як дотичного процесу до становлення документознавства²⁴. Вагомий внесок у розкриття процесу організації роботи з документами у державних органах влади, і, в той же час, дослідження загалом теми історії діловодства в Україні у період з кінця XVIII – початку XX ст. зробили також Л. Шепельов²⁵, А. Сокова²⁶, М. Ларин²⁷, А. Конькова²⁸, Л. Вялова²⁹. Зокрема, Т. Гарашук у дисертації виклала результати дослідження ведення діловодства у дворянських депутатських зібраннях кінця XVIII – початку XX ст. Нею розкрито структуру, функції зазначеного колегіального органу управління, а також досліджено основні групи управлінської документації та організацію роботи з ними. У поетапності роботи з документами дослідниця виділила роботу з вхідними документами розпорядчого характеру, яка вимагала особливої ретельності³⁰.

Розпочалося дослідження історії діловодства XX ст. Воно пов'язано із становлення радянського періоду розвитку діловодних процесів в УРСР. Нормативне та науково-методичне забезпечення організації діловодства в Україні з 1918 до 1934 рр. проаналізовано у праці Н. Костинської³¹. Організації роботи з документами, яку забезпечували діловодні служби Державного сенату у гетьманській державі у 1918 р. присвячено статтю О. Загорецької³².

У 40-х роках XX ст. в Україні створено перші праці з теорії діловодства. У документознавчій науці робляться спроби виділити документознавство як окрему галузь знань, самостійну наукову дисципліну, об'єктом вивчення якої були документи, які створюються заради виконання

їх основної ролі – оперативне виконня функцій. Провідне місце у цьому належало К. Г. Мітяєву, який, досліджуючи історію діловодства, дав характеристику видам документів різних історичних періодів³³. Окрім того, К. Г. Мітяєв розкрив специфіку різних типів діловодства, показав взаємозв'язок діловодства з відповідними системами побудови державного апарату, взаємозумовленість розвитку діловодства і архівної справи та загалом системно виклав історію діловодства у СРСР³⁴.

Важливим етапом ведення діловодства в установах є правила систематизації документів. Саме цій частині діловодних процесів присвячено публікації В. Автократова «Теоретические проблемы отечественного архивоведения»³⁵ та Л. Дубровіної «Архивознаводство»³⁶. Дослідники, в контексті правил постановки архівної частини діловодства в установах, висвітлили питання структури управління діловодством у 30–40-х рр. ХХ ст. Вказані автори, окрім рекомендацій щодо порядку формування документів у справі, виклали вимоги щодо порядку відбору та знищення документів, термін зберігання яких закінчився.

Джерельну базу для дослідження радянського періоду розвитку діловодства становлять нормативні документи державного значення: постанови, положення, інструкції, правила про архівну справу та діловодство в СРСР³⁷.

Важливу роль у створенні методологічних засад діловодства, виробленні методики досліджень діловодних процесів відіграли наукові роботи Я. З. Лившиця і В. А. Цикуліна³⁸.

У другій половині ХХ ст. не припиняються дослідження організації поточного діловодства в установах та запровадження його прогресивних і ефективних форм. У 60–70-ті роки питання щодо вдосконалення організації діловодства намагалися розв'язати С. Малкієль і А. Сахно³⁹, М. Савченко⁴⁰, М. Місерман і М. Савченко⁴¹, Г. Рубан⁴², І. Потапенко⁴³, Д. Цибулькін⁴⁴ та ін.

Водночас із питаннями організації роботи з документами у справах відомих радянських дослідників ставилися проблеми систематизації документів, формування справ. Низку напрацювань у цьому напрямку зробили З. Бондаренко⁴⁵, О. Гомонов⁴⁶, В. Герасименко⁴⁷, М. Козлов⁴⁸, І. Суботін⁴⁹, Т. Сусло⁵⁰.

Тривали дослідження результатів впровадження Єдиної державної системи діловодства, яка була розроблена та реалізована з 1965 р. і запроваджена в дію наказом Головархіву СРСР у 1988 р., авторами яких були О. Гомонов⁵¹, З. Бондаренко⁵², В. Бездрабко⁵³.

70–80-ті роки ХХ ст. стали періодом активної підготовки і прийняття низки загальносоюзних та галузевих стандартів: ГОСТ 6.38-72 «Система организационно-распорядительной документации. Основные положения»⁵⁴, ГОСТ 6.39 «Система организационно-распорядительной документации. Формуляр-образец»⁵⁵ та ін. Все це відбувалося на основі розробленої ЄДСД, яка створила підґрунтя для розроблення та впровадження уніфікованих систем документації, єдиної системи класифікації й кодування техніко-економічної інформації тощо. У зв'язку з цим постає проблема розроблення галузевих систем документування. Основні напрями створення однієї з таких систем документування розглянуто у праці С. Тюльпанова⁵⁶.

Водночас із вивченням питань уніфікації і стандартизації у сфері діловодства у справах цього часу широко ставилися питання у галузі експертизи цінності документів, систематизації і розвитку документознавства, організації процесів роботи з документальними ресурсами у діловодстві. Низку спостережень у цій сфері зроблено у працях А. Сокової⁵⁷, В. Банасюкевича⁵⁸ та ін.

У 70-х роках ХХ ст. виникла необхідність дослідження питання документаційного забезпечення діяльності органів управління, а саме – виконкомів різних рівнів, що було зумовлене створенням нових управлінських органів на місцях. Вперше це питання ґрунтовно розглянув А. Малітків⁵⁹. Потім М. Ліхачов видав «Рекомендации по совершенствованию делопроизводства в исполкомах местных Советов депутатов трудящихся» у 1974 році⁶⁰. Пізніше побачила світ і праця В. Автократова про правила складення інструкцій з діловодства у виконкомах місцевих рад депутатів⁶¹.

Наприкінці 1980-х років в УРСР з'являється література науково-довідкового та навчального характеру з організації діловодства та науково-популярні публікації з питань організації роботи з документами. Таким чином, у радянський період була сформована система документаційного забезпечення управління та власна нормативна і науково-методична база⁶².

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. розпочався новий період у вивченні історії діловодства, пов'язаний з розбудовою незалежної української держави та появою необхідності створення нової власної нормативної та законодавчої бази у цій сфері діловодства.

Комплексному дослідженню історії розвитку нормативного та науково-методичного забезпечення організації діловодства в Україні присвя-

чено працю О. Загорецької. У ній проаналізовано фактори впливу на еволюцію діловодства протягом історії його становлення, а також подано схему її періодизації. Важливим висновком дослідниці є визначення провідної ролі нормативно-правового та науково-методичного забезпечення в організації діловодства в Україні у другій половині XX – на початку XXI ст.⁶³

Отже, на підставі аналізу історіографії проблеми дослідження вітчизняної історії діловодства можна отримати певне уявлення про тенденції розвитку системи діловодства в Україні і зробити висновок, що потребує подальшого дослідження. Необхідно детальніше вивчити основні засади і ознаки процесів документування та організації роботи з документами у різні історичні періоди. Найбільш дослідженим є період становлення діловодства у Російській імперії та СРСР. Детальнішого вивчення потребує давньоруський та польсько-литовський період розвитку діловодства в Україні. Удосконалення сучасного діловодства в Україні має базуватися на історичному досвіді формування цієї сфери з врахуванням наявних нових реальностей, зокрема технічного прогресу.

¹ Митяев К. Г. Делопроизводство и архивы // Труды Московского государственного историко-архивного института. – М.: МГИАИ, 1994. – Т. 5. – С. 155–182.

² Красницька Г. М., Золотарьова І. С. Історія виникнення діловодства в Україні. – Вінниця: Наука, 2005. – 219 с.

³ Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Історія діловодства (Документознавчий аспект): навч. посіб. – К.: Ліра, 2011. – 462 с.

⁴ Ипатьевская летопись. – СПб.: Типография М. А. Александрова, 1908. – 87 с. – (Полное собрание русских летописей; т. 2).

⁵ Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки / под ред. А. Ф. Бычкова и К. Н. Бестужева-Рюмина. – СПб., 1889. – 320 с. – (Полное собрание русских летописей; т. 16); Западнорусские летописи / под ред. С. Л. Пташицкого и А. А. Шахматова. – СПб.: Тип. М. А. Александрова, 1907. – 648 с. – (Полное собрание русских летописей; т. 17).

⁶ Пташицкий С. Л. Описание книг и актов Литовской метрики. – СПб.: Тип. Правительствующего Сената, 1887. – 278 с.

⁷ Акты Литовской метрики. Собранные заслуженным профессором императорского Варшавского университета Ф. И. Леонтовичем. Т. 1, вып. 2: 1499–1507. – Варшава, 1896. – 250 с.

⁸ Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Історія діловодства... – С. 105.

⁹ Левицкий О. И. Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII века. Вып. 1. – К., 1875. – 125 с. – (Оттиск из «Университетских известий» за 1874 г.).

¹⁰ Левицкий О. Об актовых книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии. – М., 1900–30 с. – (Оттиск из 2 тома Трудов XI Археологического съезда в Киеве в 1899 г.); *Его же*. Очерк народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К., 1902; *Його жс*. По судах Гетьманщини. Нариси народницького життя Гетьманщини другої половини XVII ст. – Х., б. р.

¹¹ Лазаревский А. Суды в старой Малороссии: замечание на монографию Д. П. Миллера «Суды земские, гродские и подкоморские в XVIII веке» // Киев. старина. – 1898. – № 11. – С. 75–115; Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Суды земские, гродские и подкоморские в XVIII в. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – 1896. – Т. 8. – С. 63–244.

¹² Ковальский Н. П. Источники по социально-экономической истории Украины XV–XVIII вв.: Структура источниковой базы. – Днепропетровск, 1982. – 69 с.; *Его же*. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII века. Ч. 1–4. – Днепропетровск, 1977–1979. – 390 с.; *Его же*. Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII века во львовских археографических изданиях XIX – начала XX в. // Анализ публикаций источников по отечественной истории. – Днепропетровск, 1978. – С. 20–30.

¹³ Мицик Ю. А. Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Укр. археограф. щорічник. – 1992. – Вып. 1. – С. 72–93; *Його жс*. Джерела до вивчення історії антифеодальної та визвольної боротьби українського народу наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. у фондах архіву ПНР // Архіви України. – 1986. – № 5. – С. 55–61.

¹⁴ Купчинський О. А. Автентичні акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століття. Дослідження. – Львів, 2004. – С. 5.

¹⁵ Там само. – 50 с.

¹⁶ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – 2-ге вид. – К.: Критика, 2008. – 472 с.

¹⁷ Дубровіна Л. А., Горобець В. Й. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. док. – К.: Наук. думка, 1993. – 392 с.

¹⁸ Емышева Е. М. Генеральный регламент – начало законодательного регулирования системы организации управления и делопроизводства // Делопроизводство. – М.: РГГУ, 2003. – № 1. – С. 103–110.

¹⁹ Илюшенко М. П. История делопроизводства в России (до 1917 г.): учеб. пособие. – М.: РГГУ, 2007. – 133 с.; *Его же*. Возникновение и развитие делопроизводства на Руси (XIV–XVIII в.) // Делопроизводство. – М.: РГГУ, 1998. – № 2. – С. 71–74.

²⁰ Молчанов М. М. Дипломатия Петра I. – М.: Центрполиграф, 1997. – 382 с.

²¹ Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. – К., 2005. – 452 с.; *Її жс*. Київське генерал-губернаторство, 1832–1914: історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД. – К., 1999. – 141 с.; *Її жс*. Малоросійське генерал-губернаторство, 1802–1856: функції, структура, архів / Держкомархів України,

УДНДІАСД, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2001. – 355 с.

²² *Литвак Б. Г.* Очерки источниковедения массовой документации XIX – начала XX в. – М.: Наука, 1998. – 186 с. *Его же.* О закономерностях эволюции делопроизводственной документации в XVII–XIX вв. (К постановке вопроса) // Проблемы источниковедения истории СССР и специальных исторических дисциплин. – М.: ЧГАК, 1994. – 432 с.

²³ *Леміш Н. О.* Організація діловодства в органах державної влади Чернігівської губернії (1802–1856 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02. – К., 2009. – 187 с.; *Її ж.* Організація діловодства в адміністративних установах Лівобережної України першої половини XIX ст.: монографія. – К.: ДІА, 2013 – 175 с.

²⁴ *Бездрабко В. В.* Діловодство у контексті державного управління Російської імперії XIX ст. як чинник становлення документознавства // *Іст. журн.* – 2008. – № 5. – С. 62–72; *Її ж.* Історія діловодства та документознавство періоду становлення: ідентичне і дотичне // *Гілея: (наук. вісн.)*: зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 18. – С. 144–161; *Її ж.* Розвиток діловодства в Російській імперії XIX ст.: здобутки практики й народження теорії // *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка.* Серія: Історія. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2. – С. 284–291.

²⁵ *Шепелев Л. Е.* Изучение делопроизводственных документов XIX – начала XX в. // *Вспомогательные исторические дисциплины:* сб. науч. тр. – Л.: Наука, 1968. – Т. 1. – С. 119–138.

²⁶ *Сокова А. Н.* О создании русской традиционной формы документа в делопроизводстве госучреждений XIII – начала XX в. // *Тр. ВНИИДАД.* – 1974. – Т. 5, Ч. 1. – С. 206–236.

²⁷ *Ларин М. В.* Основные этапы развития делопроизводства в России // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 1996. – Т. 1. – С. 77–84.

²⁸ *Конькова А. Ю.* Статус канцелярских служащих в пореформенной России XIX века // *Секретарское дело.* – 1997. – №2. – С. 125–128.

²⁹ *Вялова Л. М.* Тенденции сокращения документооборота в XIX в. // *Делопроизводство.* – 2000. – № 2. – С. 80–85.

³⁰ *Гаращук Т. С.* Організація роботи з документами у дворянських депутатських зібраннях в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 2011. – Т. 9, кн. 2. – С. 38–46.

³¹ *Костинська Н. С.* Діяльність контрольних органів по удосконаленню державного апарата і діловодства в 1918–1934 рр. – К.: НК РСІ, 1997. – 297 с.

³² *Загорецька О. М.* Організація діяльності діловодних служб Державного сенату (1918 р.) // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 1999. – Т. 5. – С. 113–115.

³³ *Митяев К. Г.* Теория и практика архивного дела: учеб. пособие. – М.: МГИАИ, 1946. – 248 с.

³⁴ *Митяев К. Г.* История и организация делопроизводства в СССР: учеб. пособие / МГИАИ. – М., 1994. – 359 с.

³⁵ *Автократов В. Н.* Теоретические проблемы отечественного архивоведения. – М.: РГГУ, 2001. – 392 с.

³⁶ *Дубровіна Л. А., Калакура Я. С., Боряк Г. В., Климова К. І., Ляхоцький В. П.* Архівознавство: підруч. для студ. вищ. навч. закладів України. – К.: КМ «Академія», 1998. – 316 с.

³⁷ Основные правила постановки документальной части делопроизводства и работы архивов учреждений, организаций и предприятий СССР / Глав. архив. упр. при Совете Министров СССР. – М., 1966. – 92 с.; Единая государственная система делопроизводства: Основные положения. – М., 1974. – 128 с.

³⁸ Методика делопроизводства в СССР / под ред. Я. З. Лившица и В. А. Цикулина. – М.: МГИАИ, 1974. – С. 105–112; Методическая программа исследования делопроизводства в министерствах и ведомствах // *Труды ВНИИДАД.* – 1970. – Т. 1.

³⁹ *Малкієль С., Сахно А.* Що показала перевірка діловодства в обласних установах // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1960. – № 4. – С. 38–39.

⁴⁰ *Савченко М.* Удосконалити діловодство в установах і на підприємствах // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1963. – № 1. – С. 10–15.

⁴¹ *Місерман М., Савченко М.* Деякі питання наукової організації поточного діловодства в установах УРСР // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1961. – № 6. – С. 6–12.

⁴² *Рубан Г.* За дальше удосконалення стилю роботи державного і господарського апарату // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1964. – № 5. – С. 17–21.

⁴³ *Потапенко І.* Активніше запроваджувати прогресивні форми діловодства // *Архіви України.* – 1970. – № 2. – С. 60–63.

⁴⁴ *Цибулькін Д.* Удосконалення діловодства як засіб скорочення паперового потоку // *Архіви України.* – 1971. – № 5. – С. 50–52.

⁴⁵ *Бондаренко З. В.* Складання номенклатур і формування справ у поточному діловодстві // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1961. – № 4. – С. 3–12.

⁴⁶ *Гомонов В.* Взірцева номенклатура справ правління райспоживспілки // *Архіви України.* – 1967. – № 1. – С. 47–52.

⁴⁷ *Герасименко В.* Номенклатура справ районних та міських відділів народної освіти // *Архіви України.* – 1965. – № 6. – С. 25–29.

⁴⁸ *Козлов М.* Формування справ у виконкомів районних рад депутатів трудящих // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1960. – № 6. – С. 14–18.

⁴⁹ *Суботін І.* Складання номенклатур справ в установах Кримської області // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1960. – № 3. – С. 30–31.

⁵⁰ *Сусло Т.* Типова номенклатура справ науководослідних інститутів // *Наук.-інформ. бюл. Архів. упр. УРСР.* – 1964. – № 5. – С. 22–26.

⁵¹ *Гомонов О. М.* Основні положення Єдиної державної системи діловодства // *Архіви України.* – 1974. – № 2. – С. 66.

⁵² *Бондаренко З. В.* По впровадженню ЄДСД у міністерствах і відомствах УРСР // *Архіви України.* – 1978. – № 1. – С. 43–49.

⁵³ *Бездрабко В. В.* Розвиток теорії та практики діловодства й еволюція документознавства у 1970–1980-х

роках // *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія.* – 2008. – Вип. 1. – С. 194–202.

⁵⁴ Система организационно-распорядительной документации. Основные положения: ГОСТ 6.38-72. – Введ. 01.07.73. – М., 1973. – 6 с.

⁵⁵ Система организационно-распорядительной документации. Формуляр-образец: ГОСТ 6.39-72. – Введ. 01.01.73. – М., 1973. – 26 с.

⁵⁶ *Тюльпанов С. И.* Основные направления создания отраслевой системы документирования и документационного обеспечения управления высшей школой СССР: автореф. дис... канд. ист. наук: 05.25.02 / МГИАИ. – М., 1981.

⁵⁷ *Сокова А. Н.* Развитие советского документоведения в условиях научно-технической революции (1960–1980 гг.): дис. ... д-ра ист. наук: 05.25.02 / МГИАИ. – М., 1987; *Ее же.* История унификации и стандартизации документов в СССР (1917–1970 гг.): автореф. дис... канд. ист. наук : 05.512 / МГИАИ. – М., 1971. – 16 с.

⁵⁸ *Банасюкевич В. Д., Сокова А. Н.* Вопросы формирования теории документоведения // Развитие советского документоведения (1917–1981): сб. науч. тр. / ВНИИДАД. – М., 1983. – С. 5–27; *Банасюкевич В. Д.* Экспертиза ценности документов // Секретарское дело. – 1998. – № 3. – С. 19–23.

⁵⁹ Основные положения по организации работы с документами в исполнительных комитетах сельских, поселковых Советов депутатов трудящихся: ме-

тод. пособие / Главархив СССР, ВНИИДАД; под ред. А. С. Малитикова; сост.: З. В. Бондаренко, М. В. Мурахина, Д. И. Сольский. – М., 1970. – 96 с.

⁶⁰ Рекомендации по совершенствованию делопроизводства в исполкомах местных Советов депутатов трудящихся / Главархив СССР, ВНИИДАД ; под общ. ред. М. Т. Лихачева ; отв. сост. З. В. Бондаренко. – М., 1974. – 228 с.

⁶¹ Методика создания инструкций о делопроизводстве в исполкомах местных Советов депутатов трудящихся / Главархив СССР, ВНИИДАД ; под общ. ред. В. Н. Автократова; отв. сост. З. В. Бондаренко. – М., 1974. – 123 с.

⁶² Про затвердження Примірної інструкції по діловодству в міністерствах і відомствах Української РСР та виконавчих комітетах місцевих Рад депутатів трудящих [Електронний ресурс]: постанова Ради Міністрів УРСР від 31 лип. 1975 р. № 362. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/362-75-%D0%BF>. – Назва з екрана.

⁶³ *Загорецька О. М.* Нормативне та науково-методичне забезпечення організації діловодства в Україні у 1950–1980-х роках // Студії з архів. справи та документознавства. – 2004. – Т. 11 – С. 177–178; *Її ж.* Сучасні проблеми організації діловодства в міністерствах та державних комітетах України // Студії з архів. справи та документознавства. – 1998. – Т. 3. – С. 80–81.

В статтю проаналізовані історіографічні джерела, в яких розкрито історію становлення і розвитку діловодства в Україні як важливого процесу створення документів і організації роботи з ними.

Ключевые слова: історія діловодства, періодизація, документационне забезпечення управління.

Historiography sources which contain information about the history of formation and development of records management in Ukraine as an important process of document creation and organization of work with documents are analysed in the article.

Key words: the history of records management, periodization, records management (records information management).